



## İlk Türk Akademisi Encümen-i Dâniş

Ali Akyıldız

İstanbul, Türkiye Bilimler Akademisi, 2018, 86 sayfa, ISBN: 978-605-2249-13-0

Fatih ERBAŞ\*

Kitap, 1851’de Padişah Abdülmecid’in fermanıyla kurulan Encümen-i Daniş’in kuruluşu ve faaliyetlerini anlatmak amacıyla hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Yazar Prof. Dr. Ali Akyıldız, Türkiye Bilimler Akademisi üyesidir. Osmanlı Devlet Arşivinde de çalışmış, Osmanlı Devleti’nin son dönemine dair, hassaten Tanzimat ve sonrası müesseseleri ile kişilerine dair birçok kitap ve makalesi bulunan bir bilim adamıdır.

Eserimiz, günümüze göre bazı farklılıklar gösterse de amaçları, oluşum ve işleyişi, üyelik yapısı ve faaliyetleri açısından akademi özelliklerine sahip bir kuruluş olan Encümen-i Daniş’i anlatmaktadır.

Encümen-i Daniş’in kuruluşu, içtüzüğünün hazırlanışı, encümenin dâhili ve harici üyeleri, encümenin açılışı ve Türkçeye verilen özel önem, encümenin Avrupa ve Amerika’daki muadilleri ile kurmaya çalıştığı ilişkiler ve irtibatlar, encümenin önemini kaybetmesi, encümenin telif ve tercüme eserleri kitapta ele alınan konuların başlıklarıdır. Bu çerçevede; Encümen-i Daniş’in kuruluşuna dair Sultan Abdülmecid iradesi, encümenin dâhili ve harici üyelerini gösterir defter, içtüzük, encümenin Abdülhak Hamit’in babası 2. Başkan Hayrullah Efendi tarafından okunan açılış nutku ve işleyişe dair birkaç belge de kitabın ekler bölümünde sunulmuştur.

Kitap, Encümen-i Daniş’in “*İlk Türk Akademisi*” olarak kabul gördüğü vurgusu ile başlamaktadır. Bu çerçevede Avrupa ve Amerika’da bu alanda 17 ve 18. yüzyıllarda yapılan çalışmalardan örnekler

\* Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktoru, fatiherbas@gmail.com

verilerek Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dan başlatılarak Osmanlı Devleti'nin gayretleri de ortaya konmaktadır.

Encümen-i Daniş, 19. Yüzyılda bilim alanındaki bir örgütlenme gayretidir. Bundan önce de bazı gayretler de bulunmaktadır. Lale Devri'nde Damat İbrahim Paşa önderliğinde bir organize tercüme faaliyeti söz konusudur. Bu faaliyetler Encümen-i Daniş'e giden yoldaki taşlardan kabul edilir. Damat İbrahim Paşa zamanındaki bu tercüme bir kişinin yaptığı tercüme değildir sadece, otuz kırk kişilik heyetlerle büyük eser tercüme yapılmaktadır. Damat İbrahim Paşa'nın öldürülmesi ile bu faaliyetler akamete uğrar. İkinci gayret olarak ise 19. Yüzyıl başlarında İstanbul'da faaliyet gösteren Beşiktaş Cemiyet-i İlmîyesi ifade edilir. Beşiktaş'taki cemiyetin üyeleri ve faaliyetleri, 1826'da Bektaşî isyanları ile ilişkilendirilip dağıtılırlar. Ancak, ikisi de gerçek anlamda ilim akademisi sayılamaz.

Sultan Abdülmecit her Hicri yılbaşında Bâb-ı Âli'yi ziyaret edip konuşma yapmaktadır. 1845 ziyaretinde eğitim konusunda hükümeti eleştiren çok şiddetli bir konuşma yapar. Ancak hükümet eğitim konusunda tam bağımsız değildir. Çünkü eğitimin bir büyük yanı Şeyhülislam ile ilgilidir. Padişah kararlı bir konuşma yapınca hükümet de cesaret alıp bir komisyon kurar: *Meclis-i Muvakkat*. İlköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim teşkilatlanma çalışması yapılır. Ancak sıbyan mektebi Şeyhülislamlığın tamamen kontrolünde olduğu için komisyon çalışmalarına orta eğitimden başlar. Ayrıca kurulması düşünülen Dar-ül Fünûn'a tercüme veya telif eserler temin etmek üzere Encümen-i Daniş'in kurulması bu *Meclis-i Muvakkat* tarafından önerilir. Böylelikle devlet eliyle kurulan akademiler kategorisinde bir müessese çıkar ortaya. Encümenin ortaya çıkmasını sağlayan amillerden birinin de devleti idare eden Mustafa Reşit Paşa ve yetiştirdiklerinden Âli Paşa'nın Avrupa devletleri ile ve onların akademi türü müesseseleri ile olan ilişkileri olduğu yazar tarafından vurgulanmaktadır. Nitekim Mustafa Reşid Paşa Belçika Arkeoloji Akademisi'nin şeref üyeliğine seçilmiştir.

1851'de Encümen-i Daniş kurulmasına rağmen Dar-ül Fünûn ancak 1860'larda kurulabiliyor. Encümen-i Daniş'in ortaya çıkışından önce dâhili ve harici üyeleri oluşturulur. Buraya dâhil olmanın bir getirisi yoktur. Tamamen bir şeref payesidir. Önce kırk üye ile oluşturulur. Sonra dâhili üyelerin sayısının kırk, harici üye sayısının sınırsız olmasında karar kılınır. Telif ve tercüme eserler için encüme ödenek tahsis edilir. Bu encümenin oluşmasında Türkçe diline vurgu yapılması önemlidir.

Encümenin kuruluşu 15 Nisan 1851 tarihinde onaylanmasına rağmen, açılış Temmuz 1851'de padişahın katılımı ile yapılır. Açılış nutkunu Ahmet Cevdet Paşa hazırlamıştır. Bu nutukta da Türk diline vurgu yapılmasına dikkat edilmiştir. Encümen-i Daniş'in ilk eseri de (Fuad Paşa ile Ahmet Cevdet Paşa'nın daha önce hazırladıkları *Kavaid-i Osmani* adlı Türkçe gramer kitabı) Türkçe ile alakalıdır.

Encümen-i Daniş üye seçim usulleri de kuruluşunda ortaya konmuştur. Bu durum içtüzükte ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Dâhili üyelerin bir bilim alanında yetkili veya bir lisana vakıf olması, herhangi bir dilden tercüme yapabilecek derecede Türkçe bilmesi gerekmektedir. Harici üyeler ise raporlarını herhangi bir dilde sunabilmektedirler. Encümen'in başkanlık heyetindekiler bir kısmı doğu dillerini, öteki kısım batı dillerini iyi bilmek zorundalar. Encümen 1/3 çoğunlukla toplanabilmektedir. Her ayın

ilk cumartesi olağan toplantıları yapılır.

Kitapta Encümen-i Daniş'in ilk üyelerinin isimleri de ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Bundan başka Mısır'dan Encümen-i Daniş'e seçilen ama Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa tarafından toplantıya katılmalarına izin verilmeyen 11 Mısırlı âlimin durumu hakkında da bilgi kitapta yer almaktadır. Öte yandan faaliyetlere katılan ama isimleri listelerde yer almayan âlimlerin isimleri de kitapta yer almaktadır.

Encümen kurulunca ABD ve Avrupa'dan bilim akademileri Encümen-i Daniş ile iş birliğine girmek için girişimde bulunmuşlardır. Nitekim kitaba göre, Washington'daki Smithsonian Enstitüsü'nün eser becayişi önerdiği ve tanıtıcı broşürler ve kitaplar gönderdikleri ifade edilmektedir. Aynı şekilde, Sultan Abdülmecid'in emri ile adı geçen enstitüye de bazı kitaplar gönderildiği belirtilmektedir. Amerikan Şark Cemiyeti (American Oriental Society) isimli bir diğer örgüt de encümen ile irtibat kurmaya çalışır ve önemli Doğu Klasiklerinin tercümelerini talep eder. Eserler gönderilir. Bu iş birliklerinin doğurduğu neticelerden biri olarak da bazı ABD'li bilim adamlarının Encümen-i Daniş'in harici üyeliklerine seçilmeleri yazar tarafından vurgulanmaktadır.

Encümen-i Daniş'in gayretlerinden biri de önemli bir dünya tarih kitabı (Tarih-i Umumî) yazılmasıdır. Avrupa merkezli tarih kitaplarının Asya ve Afrika'ya gereği kadar önem vermemesi ve diğerlerinin de genelde tevatüre dayanıyor olması gerekçesi ile yeni ve bütünsel bir tarih kitabına ihtiyaç duyulduğu ortaya konmuştur. Hatta yeni dünya tarihi kitabının nasıl yapılacağına dair tasnif de yapılmıştır. Bu tarih kitabının bir kısmı basılır. *Hayrullah Efendi Tarihi* ve *Tarih-i Cevdet* bu çerçevede çıkan telif eserlerdir. Ayrıca birçok yabancı önemli eser tercüme edilip basılmıştır.

Encümen-i Daniş'in faaliyetlerine 1862'den sonra rastlanmamaktadır. Faaliyetlerinin sona ermesinin esas nedenleri bilinmemektedir. Amacı bir Paris Bilimler Akademisi etkinliğinde müessese olmakta lakin başarıya ulaşamadı. Cevdet Paşa, Encümen-i Daniş'e hatır için insanların yerleştirilmesini ve işi çok bürokratların da bu encümende yer almasını başarısızlığın sebeplerinden sayar. Özellikle Âli Paşa encümen üyelerinin tek işinin encümen olması gerektiğini düşünenlerdendi. Ayrıca encümenin içinde dahi eğitim ve bürokraside reform taraftarı ve reforma karşı olanların mücadelesi de encümenin başarısızlığına zemin hazırlamıştır. Bu mücadele üye kabulünde ve ortaya çıkan veya çıkamayan eserlerde de görülmektedir. 1853-56 Kırım Savaşı, 1856 Islahat Fermanı, Dar-ül Fünûn'un açılmasının gecikmesi encümenin diğer başarısızlık sebepleri olarak düşünülmektedir. Kitabın yazarı Prof. Dr. Ali Akyıldız Encümen-i Daniş'in ortadan kalkmasını “*sessizce sırta kadem basmak*” olarak açıklamakta, encümenin faaliyetlerinin neden durdurulduğunun henüz bilinmediğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Prof. Akyıldız, Mustafa Reşid Paşa'nın vefatının encümenin sahipsiz kalmasında büyük etkisi olduğunu düşünmektedir.

Kamus-i Osmani isimli eseri ile bilinen Mehmed Salahi Bey'in 27 Ağustos 1890 tarihinde yazdığı bir yazı ile Sultan II. Abdülhamid Han'dan Encümen-i Daniş'i faaliyete geçirmesi konusunda talepte bulunduğu da yine kitapta yer alan bir husustur. Bu gayretin bir sonuç vermediğini de öğreniyoruz.

Bir kitap için kısa sayılabilecek 86 sayfalık bu çalışma, Türk eğitim ve bilim hayatındaki önemli bir kilometre taşını ve onun öncesi ve sonrasını ele alan muhtasar bir eserdir. Encümen-i Daniş hakkında yeterli bilgiye ulaşılmasını sağlamaktadır. Encümen-i Daniş'in ürettiği varsayılan henüz tespit edilememiş çalışmaların ortaya çıkarılması ve faaliyetlerine son vermesinin ardındaki sır perdesinin belgelere dayalı olarak ortaya konulabilmesi bu eserin sağladığı etkiyi artırabilecektir.